

- автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол.наук: спец. 10.01.02 – -російська література/ Л.П.Дудюк. – Херсон, 2005. – 18 с.
3. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен / М.Зубрицька. – Львів: Літопис, 2004. – 352 с.
4. Колошук Н. Табірна проза в парадигмі постмодерну / Н.Колошук. – Луцьк: РВВ „Вежа”, 2006. – 500с.
5. Маслюченко Г.О. Художні мемуари та автобіографічна повість в українській літературі 90-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 – українська література / Г.О. Маслюченко. – Дніпропетровськ, 2004. – 24 с.
6. Тимошенко Б. Безвість / Б.Тимошенко // Дніпро. – 2008. – № 7-8. – С. 2-137.
- 7.Тимошенко Б. Потала. Рукопис. – 822 с.
8. Хализев В.Е. Теория литературы: Учебник / Хализев В.Е. – М.: Высшая школа, 2005. – 405 с.

Аннотация

Статья посвящена исследованию романа Б.Тимошенко „Потала” в аспекте *автор – герой – реципиент*. Главное внимание уделяется образам автора и героя и, соответственно, проблеме эстетизации автобиографического материала. Жизненный материал для произведения писатель отбирал, обрабатывал и трансформировал в соответствии со своим замыслом. Образ автора представляют герой и рассказчик, причем каждый из них наделяется чертами биографического автора. В романе читатель представлен как реальный и имплицитный.

Ключевые слова: автор, автобиографический роман, герой, рассказчик, читатель, авторская стратегия.

Summary

The article is devoted of the B.Tymoshenko’s novel “Mockery” in the aspect of *author – character – recipient*. The main attention is concentrated on correlation of destiny and creation, writer’s biographical and literary essence. The writer chose vital material for his literary works, worked up and transformed it according to his artistic intention. The author’s image is presented by the character and narrator. The recipient is presented by real and implicit reader in his novel.

Key words: author, autobiographic novel, hero, narrator, reader, author’s strategy.

УДК 82. 0: 82–31: 821. 161. 2

Анна ЧЕРНИШ, викладач
Сумського державного педагогічного
університету ім. А.С.Макаренка

РОМАН С.ПРОЦЮКА „ТРОЯНДА РИТУАЛЬНОГО БОЛЮ” ЯК ЗРАЗОК ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ТВОРУ

У статті розкрито основні маркери інтертекстуальності у романі С.Процюка „Троянда ритуального болю” та їхнє функціонування у текстовій площині твору.

Значну увагу приділено екзистенційним мотивам твору, що розкриті крізь призму інтертекстуальних проявів – міфу, міфологеми сну, архетипу Матері, проблеми вибору, кольорозіставлення тощо.

Ключові слова: екзистенціалізм, мотив, міф, міфологема.

Інтерес до явища інтертекстуальності у модерний період літературного дискурсу набув особливого поширення, оскільки відображає загальний рівень обізнаності автора, володіння системою культурних кодів, що їх особа засвоює протягом життя. Теоретичні засади інтертекстуальності, як відомо, обґрунтовані у працях Р.Барта, М.Бахтіна, І.Гальперіна, Ж.Дерріди, Ю.Крістевої, Ю.Лотмана та ін. й на сьогодні активно освоюються ученими з метою виявлення інтертекстуальних кодів у конкретному літературному творі.

Роман С.Процюка „Троянда ритуального болю” яскраво репрезентує палітру інтертекстуальних проявів. Текстуальна тканина твору досі не була в центрі інтертекстуального вивчення, що зумовило наш вибір і спробу інтертекстуального прочитання роману. Тому *мета* статті полягає в аналізі інтертекстуальних аспектів роману С.Процюка „Троянда ритуального болю”.

Реалізація поставленої мети вимагає розв’язання низки *завдань*: 1) знайти інтертекстуальні прояви у текстовій площині роману „Троянда ритуального болю”; 2) з’ясувати роль інтертекстуальності у формозмістовому задумі твору; 3) простежити вплив міфологем та архетипів на формування художнього образу В.Стефаніка.

Як відомо, С.Процюк виношував задум художнього твору про В.Стефаніка ще від початку 90-х років ХХ ст. І лише на початку ХХІ ст. мрія автора втілилася у власне бачення долі талановитого митця. “Троянда ритуального болю” розповідає про життєпростір відомого українського письменника-експресіоніста, безмір його життєвих негараздів, творчих надій та поривань. Однак роман С.Процюка – не лише художньо-біографічна розвідка про життєтворчість В.Стефаніка, але й глибоке психоаналітичне дослідження постаті митця: „Троянда ритуального болю” С.Процюка – психоаналітичні версії історії загублених кохань, письменницьких страждань, палітра символів, дослідження творчого мовчання як втечі від перевтоми” [3, с. 4]. Попри заяву автора, що твір „можуть читати всі, хто читає українською” [2, с. 4], варто наголосити на складності формозмістового задуму твору. Роман „Троянда ритуального болю” розрахований на підготовлену інтелектуальну публіку. Твір зорієнтований на особливий тип читацького сприйняття, на обізнаного, вишуканого, літературно підготовленого реципієнта, котрий спроможний простежити всі зашифровані для пересічного читача смисли.

Прикметною рисою ідіостилію С.Процюка вважаємо потяг до віртуозно-інтелектуального сплетіння життєвих колізій персонажа, щире зацікавлення долею героя, широка панорама підтекстів та яскраво

виражена інтертекстуальність тощо. Роман С.Процюка „Троянда ритуального болю” (2010) разом із іншими творами цього митця („Інфекція” (2002), „Тотем” (2005), „Жертвопринесення” (2007)) відзначається інтелектуальною вишуканістю форми і змісту та інтелігентною подачею документальних фактів чи літературної фікції.

„Троянда ритуального болю”, на думку Б.Пастуха, “насамперед психоісторія, а не біографія в образах” [2, с. 4], що заслуговує на особливо уважне прочитання роману. Твір С.Процюка становить синтез біографічного та психологічного романів. На сьогодні українська культура має ще недостатній фонд психо-біографічно-історичної літератури. Лише в останні десятиліття активізувалася практика написання подібних літературних зразків. Це твори Р.Горака “Твого ім’я не вимовлю ніколи” (про І.Франка), В.Врублевської “Шарітка з Рунгу” (про О.Кобилянську), С.Процюка “Троянда ритуального болю” (про В.Стефаника), М.Слабошпицького “Марія Башкирцева”, “Никифор Дровняк із Криниці”, Р.Піхманця “У своїм царстві...” (про В.Стефаника) та ін., що яскраво репрезентують біографічні психоісторії українських митців. Написання психоаналітичної біографії вимагає від автора історичної обізнаності, наукової ерудиції насамперед із літератури, психології, філософії, зосередженості на роботі з архівними документами, володіння чуттям етичної міри. Про свою роботу над романом “Троянда ритуального болю” С.Процюк в одному з інтерв’ю зауважував: “Моє нове – не спроба вийти за межі жанрового канону. Звісно, перечитав усе, що зміг, бо самими рефлексіями біографічного роману не наповниш. Навіть мої алегорії ґрунтуються на фактах, узятих зі Стефаникового епістолярю” [2, с. 4]. Тому твір С.Процюка жанрово є близьким не лише до біографічного роману, а й певною мірою нагадує щоденниково-епістолярну нарацію, що слушно потрактовувати як найбільший вияв інтертекстуальності на рівні змішування жанрів – архітекстуальності.

Роман „Троянда ритуального болю” – складна конструкція життєвої правди та літературної фікції. Почасти важко провести межу між авторським коментуванням життєвих епізодів В.Стефаника та власне стефаниківською розповіддю, запозиченою з листів письменника. Однак С.Процюкові вдалося зберегти автономну позицію автора, хоч самого „...Процюка у творі достатньо” [2, с. 4]. На думку Ю.Коваліва, „анонімні, невловні, але прочитувані цитати без “лапок” потребують особливої культурної компетенції, як того вимагає постмодерністська паралітература, в якій матеріал більше не цитують, але вводять у субстанцію тексту з рухливою, переважно карнавальною структурою мови” [1, с. 403]. Отже, мова йде про інтертекстуальність на рівні прихованого цитування, що вловимо реципієнтові на інтуїтивному рівні, за умови обізнаності з цитованим матеріалом. Такий цитований матеріал С.Процюк отримав із епістолярної спадщини В.Стефаника. Вводячи до

структури роману уривки з листів українського письменника, автор витворив поліпланову панораму версії життєвого шляху українського письменника. Епістолярій допоміг С.Процюкові сконцентрувати увагу реципієнта на важливих подіях та явищах із життя митця, психо-емоційному стані В.Стефаніка. Опускання лапок, що, як відомо, слугують показником цитування, вважаємо особливим авторським прийомом С.Процюка, який увиразнює стирання меж між художнім психо-біографічним матеріалом та документальною хронікою.

Сам автор вважає свій твір психографією долі В.Стефаніка, тобто насамперед психологічним писанням. Очевидно, що на перший план С.Процюк висуває психологічну концепцію моделі українського письменника. Психообраз головного героя у романі розкрито крізь призму психоаналітичної інтерпретації психо-емоційної сфери життєдіяльності В.Стефаніка. „Звісно, „Троянда ритуального болю” є варіантом психографії Василя Стефаніка. Гадаю, що його біографію (хоч я не викривлюю фактів, лише інтерпретую їх) написати не важче” [2, с. 4], – зазначав С.Процюк. Авторське зауваження про жанрово-стильову концепцію твору можна вважати одним із ключових для прочитання роману. Відтак психологічне потрактування у „Троянді ритуального болю” є домінуючим фактором, що вирізняє роман із-поміж інших творів С.Процюка.

Аналізований роман – яскравий приклад інтертекстуальної психоаналітичної біографії. Наявний прийом кольорозіставлення слугує підтекстовим виразником одвічної людської проблеми: боротьби темних і світлих сил. У „Троянді ритуального болю” переважає чорно-біла тональність. Такий прийом кольороконтрастності зображення життєпростору головного героя викликає певний діапазон асоціацій у реципієнта, підсилюючи емоційну картину твору, та орієнтований викликати психологічні реакції у читача: „У Стефаніка є багато кольорів, але всі вони підпорядковані чорно-білому чи біло-чорному кольоровому царству. Чорний – це строгість, жалоба і біль. Білий – сподівання, урочистість і святковість” [3, с. 24].

Контрастність кольорів сприяє розумінню екзистенційних мотивів у романі: боротьби добра і зла, святості й нечистивості, щастя й трагедії у житті В.Стефаніка. Як зазначено у творі, головний герой у дитинстві був „Маленьким Білим Хлопчиком” тобто „щасливим, безтурботним, веселим”. Згодом світла тональність у романі змінюється темною. Прийом кольорозіставлення суголосний із категорією вибору в екзистенціалізмі. У творі вибір постає багатоплановою категорією: вибір роду діяльності, вибір життєвих позицій, вибір друзів, вибір жінок тощо. На останньому автор особливо драматизує, поєднуючи прийом кольоровведення у текстову площину з цитатами з українських народних пісень, щоб підкреслити образ жінки-мрії головного героя: „... напевне, ці жінки

мушили мати здатність до жертвності, *щоб співати колір чорний, взяла б голос твій*, і навіть до самозречення, *одному тобі покорна, я співаю колір чорний*, вони повинні бути не ексцентричними акторками, а хранительками, *бо то колір мій...*” [3, 24], – зазначає С.Процюк у романі. Таким чином, прийом кольорового протиставлення допомагає увиразнити мотив туги-суму та концепт вибору в Стефаниковому житті.

Співпереживаючи своєму героєві, автор досягнув цілковитого гармонійного розуміння внутрішнього світу В.Стефаника. Динаміка психічних процесів українського письменника розкривається шляхом проникнення у сутність душевно-психічного стану митця, зумовлюючи неповторну суб’єктивну нарацію. Перепусткою до декодування образу В.Стефаника у романі слугують підтекстові площини, що виражені через прийоми цитування, стилізації, уведення міфологем у текстову структуру. Скажімо, втілення образу Кассандри сприяє потрактуванню психообразу В.Стефаника шляхом порівняння психотипу українського письменника з міфічною царівною. Образ В.Стефаника у романі уподібнюється трагічному образу Кассандри у міфі; так пояснюється сумна доля митця: „Кассандра була просто не здатна відчувати у житті тепло, радість і надію, хоч знала, що таке існує [...]. Зате вона мала посилену здатність відчувати тривожні, деструктивні аспекти життя” [3, 56]. Отже, вводячи у текстову площину міф про Кассандру, автор наголошує на подібності психічної вдачі В.Стефаника та Кассандри. Міф про троянську царівну виражає культурно-історичний досвід С.Процюка, розкриває феномен авторської свідомості, забезпечує ремінісценцію до античного культурного досвіду і потребує глибокого компаративного аналізу постатей В.Стефаника та Кассандри.

Яскравим виявом авторського розуміння складності та унікальності постаті головного героя є прийом сплетіння двох світів – реального та ірреального. Так, міфологема сну відсилає реципієнта до явищ ірреальної дійсності, непідвладних законам логіки та здорового глузду. Вживлене у текстову структуру явище сну дозволило авторові витворити концептуальне поняття роздвоєння внутрішнього світу В.Стефаника, що призвело до появи конфліктів із власними *Я*, а також викликало суперечності та дисгармонію. Згідно з структурно-змістовим задумом роману сновидіння повторювалися у найбільш психічно напружені та вирішальні моменти життя головного героя: на початку становлення творчості письменника, на вершині творчої активності та на схилі літ, перед смертю. Імовірною причиною появи снів вважаємо комплекс страхів та тривкості психічної системи В.Стефаника перед славою, невдачами та розчаруванням, символічними виразниками яких стали троянда, лавровий вінець та барило „Надламана віра”.

Наскрізним інтертекстуальним явищем у романі постає архетип Матері. Достеменно відомо, що В.Стефаник був у надзвичайно тісному

духовному зв'язку зі своєю матір'ю. С.Процюк зазначав: „Василько – улюбленець матері, її первородний син. Все життя Стефаніка пройде під магічним знаком Матері” [3, с. 87]. Смерть матері внесла велику дисгармонію у життя В.Стефаніка, викликавши навіть на певний час апатію до творчості. Відтак одним із ключових мотивів у романі постає мотив втрати (матері, коханих жінок) та породжені ним туга, розпач, сум. Традиційно архетип Матері підпорядковується концепту святості, вірності, ласки та впродовж життя людини на підсвідомому рівні виокремлюється у сильний первісний образ, який диктує особі допустимі правила моралі та поведінки в різних сферах життєдіяльності – особистісно-інтимній, суспільній, професійній тощо. Материнський вплив на долю В.Стефаніка відчувається особливо сильно, оскільки на несвідомо-інтуїтивному рівні український письменник шукав жінку схожого з матір'ю психотипу. У романі „Троянда ритуального болю” зазначено: “Пошуки жінок – це пошуки відблиску материнського обличчя” [3, с. 88], які хоч би віддалено нагадували йому про материнську любов. Синівська ж відданість оприявлена у творчій спадщині В.Стефаніка низкою прозових творів – „Мати”, „Марія”, „Новина”, „Катруся”.

Роман „Троянда ритуального болю” потребує від реципієнта філософсько-аналітичних рефлексій. Він не розрахований виконувати функцію розважально-повчальної літератури, натомість зосереджує читача на глибокому аналізі постаті головного героя, на розумінні багатьох філософських, екзистенційних, психоаналітичних питань. Образ В.Стефаніка у романі декодується крізь призму комплексу рис модерної літератури: інтуїтивного та логічного шляхів пізнання, зосередженні на неповторному психологічному світі героя, посиленій увазі до позасвідомих сфер, емоційності оповіді, інтертекстуальних проявах, естетичній картині твору тощо.

Інтертекстуальними маркерами роману „Троянда ритуального болю” можна вважати змішування жанрових площин (психоаналітичної біографії з щоденниково-епістолярною нарративною манерою), приховане та оприявлене цитування (уривки з листів В.Стефаніка та українських народних пісень), прийом кольорозіставлення з проекцією на екзистенційні мотиви, введення міфу про Кассандру та міфологеми сну в текстову площину роману, драматизація архетипу Матері.

Роман „Троянда ритуального болю” – своєрідний зразок психоаналітичних студій із дослідження психологічного портрета В.Стефаніка, що в перспективі слушно доповнити тезами про граничні психічні стани головного героя (неврози, хитання, страхи), виникнення роздвоєності особистості, концептуальне поняття суперечливості характеру українського письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ковалів Ю.* Абетка дисертанта: Методологічні принципи написання дисертації: посібник / худож. оформ. Д.В.Мазуренка / *Юрій Ковалів.* – К.: Твім інтер, 2009. – 460 с.
2. *Пастух Б.* Степан Процюк: «Я не шукав середин...» / Б.Пастух // Літературна Україна. – № 22 (24 червня 2010 р.). – С. 4.
3. *Процюк С.* Троянда ритуального болю: роман про Василя Стефаника / *Степан Процюк.* – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 184 с.

Аннотація

В статті раскрыты основные маркеры интертекстуальности в романе С.Процюка «Роза ритуальной боли» и их функционирование в текстовой плоскости произведения. Значительное внимание уделено экзистенциальным мотивам романа, которые раскрыты через систему интертекстуальных проявлений – мифа, мифологеми сна, архетипа Матери, проблемы выбора, цветосопоставления и т.д.

Summary

The article deals with the main signs of intertextuality in the S.Protsyuk's novel "The Rose of Sacral Pain" and their functions in the text. A great piece of attention is granted to the existentialistic ideas in the novel, which are demonstrated through the signs of intertextuality – myth, mythologem of dream, archetype of Mother, the problem of choice, comparison of colour.

УДК 821.161.2-31

Ольга ЧОРНА, аспірант
Дніпропетровського національного університету
ім. О. Гончара

ІНТЕРТЕКСТ ПОВІСТІ ІВАНА МИКИТЕНКА „БРАТИ”

У статті йдеться про інтертекстуальні взаємодії запозиченого та авторського слова, що втілюються на прикладі повісті І. Микитенка „Брати” й аналізуються крізь призму фольклорних, інтернаціональних та біблійних алюзій. Репрезентується структурно-тематична зумовленість повісті в контексті соціалістичної літератури, окреслюється провідна концепція – змичка міста і села, що іманентно натякає на особливості мислення тієї доби.

Ключові слова: інтертекст, авторське слово, фольклор, цитата, алюзія.

Однією із провідних рис літератури 20-30-х років ХХ століття був синтез „свого” і „чужого”, однак цей синкретизм і досі продовжує вражати своєю актуальністю з огляду на безупинний літературний розвиток. Така взаємодія триватиме доти, доки існує літературний процес, вона інтенсивна, обоюдна й розмаїта. „Чуже” не поглинає й не розпорошує „своє”, навпаки, останнє підпорядковує собі перше, таким